

Husserl (1859-1938)

Edmund Husserl, grondlegger van de fenomenologie, werd geboren te Prosznitz in Moravië, in het huidige Tsjechoslowakije. Hij studeerde aanvankelijk wiskunde en later filosofie bij Franz Brentano. Van deze neemt Husserl de gedachte over dat de oude taak van de filosofie, een grondslag voor alle vakwetenschappen te leggen, vervuld moet worden door een beschrijvende psychologie.

Eerst houdt Husserl zich bezig met filosofische problemen in de wiskunde. De taak van de filosofische opheldering van de wiskunde zou, meent hij dan, toekomen aan de psychologie. Deze opvatting brengt Husserl evenwel in moeilijkheden als hij de geldigheid van symbolische methoden in de wiskunde wil verklaren. Hoe kan immers de 'apodictische' geldigheid van wiskundige wetten verklaard worden door een empirische wetenschap als de psychologie? Hetzelfde probleem doet zich voor met betrekking tot de formele logica, waarvan Husserl ook de modernste mathematische ontwikkelingen bestudeerde.

In 1900-1901 publiceert Husserl een zeer doorwrochte oplossing van deze problematiek onder de titel *Logische Untersuchungen*. In het eerste deel van dit werk toont hij de onhoudbaarheid van alle empiristische opvattingen van logica en wiskunde aan. Vol-

gens het empirisme kunnen wiskundige en formeel-logische wetten bevestigd of ontkracht worden door ervaringsgegevens. Een dergelijke opvatting leidt echter tot absurde consequenties. In het tweede deel probeert hij een nieuwe kennistheoretische conceptie van de formele logica en de wiskunde te ontwikkelen. Deze hebben volgens hem geen betrekking op verschijnselen uit de zintuiglijk waarneembare werkelijkheid, maar op 'ideale' objecten waarvan men niet zeggen kan dat ze op een bepaalde plaats of tijd bestaan. Husserl tracht dit 'platonisme' te legitimeren door een beschrijving van de bewustzijnsacten waardoor we het bestaan van ideale objecten kunnen constateren. De beschrijvende psychologie keert hier terug, maar met een ietwat gewijzigde taak. De platoonse theorie der 'ideale' objecten werd in de traditie vaak als enigszins raadselachtig ervaren. In welke zin kan men nu zeggen dat ideale objecten als getallen of zuiver geometrische figuren 'bestaan'? Husserl meent dat men deze vraag alleen kan beantwoorden door een analyse van de bewustzijnsacten waardoor deze objecten zich aan ons voordoen, zich voor ons 'constitueren'. Daarom noemt hij dit onderzoek later 'constitutie-analyse'.

In zijn volgende grote werk, de *Ideen*

zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologische Philosophie, waarvan het eerste boek in 1913 verschijnt, tracht Husserl de constitutie-analyse te ontwikkelen tot een algemene filosofische methode, de fenomenologie.

Husserls invloed is voor een zeer groot deel te danken aan de *Logische Untersuchungen*. Dit werk inspireerde mensen met de meest uiteenlopende belangstelling. Voor velen betekende het een mijlpaal in de filosofie van de logica. Anderen zagen er een aanzet in tot hernieuwing van de filosofische ontologie, zoals die in de middeleeuwen werd bedreven. De psychologische analyses en vooral het van Brentano overgenomen en door Husserl verder ontwikkelde intentionaliteitsbegrip – de gedachte dat het bewustzijn altijd op iets gericht is – hadden grote invloed op het existentialisme en daardoor uiteindelijk op psychologie en psychiatrie.

Voor deze bundel is een stuk uit de *Logische Untersuchungen* gekozen. Husserl rekent erin af met twee onderling nauw verwante waarnemings-theorieën: de beeld- en de tekentheorie (onder punt 1). De beeldtheorie bestond al in de Griekse oudheid en is bepalend geweest voor vele probleemstellingen in de moderne filosofie. Zo zijn we ons volgens Hume bij het waarnemen uitsluitend bewust van beelden in ons bewustzijn. Maar hoe kunnen we dan weten, of met deze beelden iets buiten ons bewustzijn correspondeert? Husserls kritiek op de beeldtheorie is dat ze de uitdrukking 'beeld' misbruikt. In de normale zin van het woord is een beeld een object

dat in de waarneming gegeven is. Dit object ('beeld-object') kunnen we als beeld van iets anders opvatten. Het beeld wordt dan, zoals Husserl het uitdrukt, 'geconstitueerd' in een bepaalde bewustzijnsact: de beeld-opvatting. Omdat deze beeld-opvatting alleen mogelijk is, indien er al een object wordt waargenomen, kan waarnemen zelf niet in een beeld-opvatting bestaan.

Dezelfde kritiek treft de tekentheorie. Ook het teken is in eerste instantie een waargenomen object, dat we moeten waarnemen om het als teken te kunnen opvatten. De tekentheorie is alleen iets abstracter dan de beeldtheorie.

Onder punt 2 speelt in de tekst nog een ander probleem, dat omstreeks de eeuwwisseling sterk in de belangstelling stond. Volgens Brentano had elke voorstelling een object. Hij zag in de intentionele gerichtheid op een object zelfs een wezenskenmerk van het psychische. Tegelijkertijd onderkende men de mogelijkheid dat met bepaalde voorstellingen geen object correspondeert, zoals met 'gouden berg' of 'vierkante cirkel'. Hoe nu deze twee stellingen met elkaar te verenigen? Dit is één van de 'zakelijke' moeilijkheden waarnaar Husserl onder punt 2 verwijst. Sommige denkers meenden een uitweg gevonden te hebben, door een 'immanent' en een 'werkelijk' object te onderscheiden. Met de voorstelling 'gouden berg' zou dan geen werkelijk, maar wel een immanent object corresponderen. Op die manier zou aan beide stellingen zijn voldaan. Husserl betoogt elders dat deze oplossing niet voldoet. Wanneer het uiterlijk object

wèl bestaat, zouden er plotseling twee objecten van de voorstelling zijn. Indien bij ontstentenis van het uiterlijk object niettemin een immanent object van de voorstelling bestaat, dan is de uitspraak "de voorstelling 'vierkante cirkel' heeft geen object" onwaar. Er is

dan immers een immanent object van de voorstelling. Het onderscheid tussen het werkelijke en het immanente object lost dus niets op; integendeel, het doet allerlei nieuwe (schijn) problemen ontstaan.

EDMUND HUSSERL

Kritiek op de 'beeldtheorie' en de leer van de 'immanente' objecten van de acten

Men moet zich bij de fenomenologische interpretatie van de verhouding tussen act en subject hoeden voor twee fundamentele en bijna onuitroeibare misvattingen:

1. Voor de misvatting van de *beeldtheorie*, die meent het (in elke act besloten) feit van het voorstellen genoegzaam verhelderd te hebben doordat ze zegt: 'buiten' is, of is in elk geval onder bepaalde omstandigheden, het ding zelf; in het bewustzijn is als plaatsvervanger ervan een beeld.

Hiertegen moet worden ingebracht dat deze opvatting het belangrijkste punt volkomen over het hoofd ziet, namelijk dat wij bij het beeldmatig voorstellen *op grond* van het verschijnende '*beeldobject*' het *afgebeelde* object (het '*origineel*') *bedoelen*. Nu is het beeld-zijn van het object dat als beeld fungeert kennelijk geen intrinsiek kenmerk (geen 'eigenlijk predikaat'); alsof een object net als het bij voorbeeld rood en bolvormig is ook een beeld zou zijn. Hoe komt het dus dat we kunnen uitkomen boven het beeld dat alleen in het bewustzijn gegeven is, en dat we het *als* beeld op een bepaald object kunnen betrekken dat vreemd is aan het bewustzijn? De verwijzing naar de gelijkens tussen het beeld en het origineel helpt ons niet verder. Die gelijkens is ongetwijfeld een objectief feit, wanneer het origineel tenminste echt bestaat. Maar dit feit telt in het geheel niet voor het bewustzijn, dat volgens de gemaakte vooronderstelling alleen over het beeld beschikt; het kan bijgevolg geen dienst doen om het wezen van de voorstellende, nauwkeuriger gesproken, van de afbeeldende verhouding tot het eraan uiterlijke object (het origineel) op te helderen. De gelijkens tussen twee voorwerpen, al is ze nog zo groot, maakt het ene nog niet tot beeld van het andere. Pas door het vermogen van een voorstellend ik om een op een object gelijkend gegeven te gebruiken als vertegenwoordigend beeld ervan, het vermogen alleen het ene aanschouwelijk present te hebben en toch in plaats ervan het andere te *bedoelen*, wordt het beeld geheel en al tot beeld. Dat kan echter niets anders betekenen dan dat het beeld zich als beeld in een eigensoortig intentioneel bewustzijn constitueert. Het *intrinsieke* karakter van deze act, de *specifieke* eigenaardigheid van

deze 'opvattingmodus', maakt dus niet alleen datgene uit wat we verstaan onder het voorstellen door middel van een beeld. Het maakt ook dat we, al naar gelang de bijzondere en eveneens intrinsieke bepaaldheid van die act, dit of dat *bepaalde* object beeldmatig voorstellen. Wanneer men daarentegen beeldobject en origineel in de reflectie aan elkaar relateert en tegenover elkaar stelt, gaat het niet om twee objecten die in de verbeeldende act zelf werkelijk verschijnen. Veeleer verwijst deze tegenoverstelling naar mogelijke kennisverbanden die in nieuwe acten tot stand kunnen komen, kennisverbanden waarin het beeldmatig bewustzijn vervuld zou worden, zodat de synthese tussen het beeld en de zaak die door het beeld vertegenwoordigd is, wordt gerealiseerd. Dat men in de beschrijvende psychologie (en zeker in de zuivere fenomenologie) op vage wijze spreekt over innerlijke beelden (in tegenstelling tot uiterlijke objecten) mag niet worden toegestaan. Het schilderij is alleen beeld voor een beeld-constituerend bewustzijn. Want dit laatste verleent aan een object, dat primair en in de waarneming verschijnt, door de beeld-opvatting (die hier dus in de waarneming gefundeerd is) pas de 'gelding' of 'betekenis' van een beeld.

Vooronderstelt de opvatting als beeld zo reeds een object dat intentioneel aan het bewustzijn gegeven is, dan raakt men natuurlijk in een oneindige regressie, indien men dit <intentioneel gegeven-zijn> zelf, en steeds opnieuw, in het hebben van een beeld laat bestaan; indien men dus met betrekking tot de gewone waarneming in ernst spreekt van een 'waarnemingsbeeld' dat in die waarneming huist, 'door middel waarvan' de waarneming op de 'zaak zelf' gericht zou zijn. Aan de andere kant moet men hier beslist leren inzien dat er in elk geval één of andere 'constitutie' van het voorstellingsobject voor het bewustzijn en *in* het bewustzijn nodig is, in de wezenlijke inhoud ervan; dat dus een object niet daardoor een voorgesteld object voor het bewustzijn is, doordat er in het bewustzijn gewoon een 'inhoud' bestaat die hoe dan ook lijkt op het <bewustzijns->transcendente object (hetgeen zich bij nauwkeurige overdenking in pure nonsens oplost), maar doordat in het *fenomenologische wezen* van het bewustzijn elke betrokkenheid op de objecten ervan besloten is en principieel alleen daarin besloten kan zijn, en wel *als* betrokkenheid op een 'transcendente' zaak. Deze betrokkenheid is 'direct' bij een ongefundeerde en indirect bij een gefundeerde, bij voorbeeld een afbeeldende voorstelling.

Men mag bijgevolg niet zo spreken en denken, alsof het zogenaamde 'beeld' een analoge relatie tot het bewustzijn heeft als het beeld tot de kamer waarin het staat opgesteld, en ook niet alsof met de ondergeschoven constructie van het ene object in het andere ook maar in het minst iets begrijpelijk is gemaakt. Men moet zich verheffen tot het fundamentele inzicht dat het verlangde begrip alleen door een fenomenologische *wezensanalyse* van de desbetreffende acten bereikt kan worden, te weten de intentionele belevingen van de 'verbeelding' in de oude zeer ruime zin (de verbeeldingskracht van Kant en Hume). Waar het dan op aankomt is dat in deze acten krachtens hun (a priori te kennen) specifieke wezen 'een object verschijnt' en wel soms gewoonweg, direct verschijnt en dan weer zo, dat

het niet zichzelf 'geldt' maar als 'beeldrepresentatie' geldt van een object dat erop lijkt. Men moet daarbij niet over het hoofd zien dat het representerende beeldobject zich ook zelf weer zoals elk verschijnend object constitueert in een act (waarin de beeld-opvatting eerst gefundeerd is).

Klaarblijkelijk is deze uiteenzetting *mutatis mutandis* van toepassing op de representatietheorie in de ruimere zin der *tekentheorie*. Ook het teken-zijn is geen eigenlijk predikaat. Het behoeft eveneens een gefundeerd intentioneel bewustzijn. Ook hier moet men teruggrijpen naar bepaalde nieuwe acten. Alleen deze zijn in fenomenologisch opzicht maatgevend en, met betrekking tot dit predikaat, het enige reëel fenomenologische.

Al dergelijke 'theorieën' worden bovendien getroffen door het bezwaar dat ze gewoonweg blind zijn voor de rijkdom van wezenlijk verschillende wijzen van voorstellen die door zuiver fenomenologische analyse aan het licht gebracht kunnen worden binnen de klassen van de aanschouwelijke en de lege <, niet aanschouwelijke> voorstelling.

2. Het is een ernstige vergissing, wanneer men überhaupt een reëel onderscheid maakt tussen de 'louter immanente' of 'intentionele' objecten aan de ene kant en de eventueel ermee corresponderende 'werkelijke' en 'transcendente' objecten aan de andere kant: of men dit onderscheid dan uitlegt als bestaand tussen een reëel in het bewustzijn aanwezig teken of beeld en de aangeduide of afgebeelde zaak, dan wel of men op een andere manier een reëel tot het bewustzijn behorend gegeven in de plaats van het 'immanente' object stelt, zoals zelfs de inhoud in de zin van het betekenis verlenende moment. Zulke dwalingen, die zich door de eeuwen voortslepen (men denke aan het ontologisch bewijs van Anselmus), berusten op de dubbelzinnigheid van de term 'immanent' en van aanverwante uitdrukkingen, ofschoon ze ook wel uit zakelijke moeilijkheden zijn ontsproten. Men hoeft het maar uit te spreken en iedereen zal het moeten toegeven: *dat het intentionele object van de voorstelling hetzelfde is als het werkelijke en eventueel uiterlijke object ervan, en dat het absurd is om tussen beide een onderscheid te maken*. Het transcendente object zou in het geheel niet het object van deze voorstelling zijn, indien het niet het intentionele object van juist deze voorstelling was. En het spreekt vanzelf dat dit een zuiver analytische uitspraak is. Het object van de voorstelling of de 'intentie', dat is en betekent het voorgestelde, het intentionele object. Stel ik mij God of een engel, een intelligibel zijn op zich, een fysisch ding of een rond vierkant etc. voor, dan is dit hier genoemde en transcendente object precies bedoeld en dus (alleen maar anders uitgedrukt) intentioneel object. Het doet er daarbij niet toe of dit object bestaat, of dat het verzonnen of absurd is. Als we zeggen dat het object 'louter intentioneel' is, bedoelen we natuurlijk niet dat het *bestaat*, ofschoon alleen in de *intentio* (dus als een werkelijk bestanddeel ervan), of dat daarin de een of andere schaduw van het object bestaat. Het betekent veeleer dat de intentie, het 'bedoelen' van een zo gekwalificeerd object bestaat, maar *niet* het object. – Maar genoeg over deze vanzelfsprekendheden, die tegenwoordig nog en door een niet gering aantal on-

derzoekers zo volkomen verkeerd worden uitgelegd.

Onze uiteenzetting van zoëven sluit natuurlijk niet uit, dat onderscheid wordt gemaakt tussen het telkens geïntendeerde object *tout court* en het object *zoals* het daarbij geïntendeerd is (in welke zin opgevat en eventueel in welke 'rijkdom' van aanschouwing). Ze sluit evenmin uit, dat bij deze laatste titel aparte analyses en beschrijvingen horen.

E. Husserl, *Logische Untersuchungen*, 2.-5. Auflage, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1913, Bd. II/1, blz. 421-425. Vertaald voor deze bundel door H. Philipse.